

Een gedeeltelijke wending ten goede

PROF. DR. F.W. RUTTEN

In zijn nieuwjaarsartikel signaleert de secretaris-generaal van het Ministerie van Economische Zaken een conjunctureel herstel, met name in de industrie, en een structurele klimaatverbetering in de marktsector. Daarmee worden de werkgelegenheidsproblemen echter onvoldoende opgelost. Daartoe is meer flexibiliteit nodig in ons stelsel van werken en belonen. De jonge generatie met haar grote aantal tweeverdieners dient model te staan bij de structurele verandering van ons arbeidsbestel.

De recessie ten einde

In het afgelopen jaar is in ons land de inzinking sinds de tweede olieprijschok van 1979/1980 tot een eind gekomen. Een vergelijking tussen de recessies na de eerste en de tweede olieprijschok (bij benadering 1974/1975 versus 1980/1982) leert dat de malaise in de laatstgenoemde periode nog erger is uitgevallen dan na de eerste olieprijschok. Dit nadelige verschil is niet toe te schrijven aan een ongunstiger verloop van de wereldhandel; integendeel, het verloop van de concurrerende uitvoer was in de jaren 1980/1982 circa 2% per jaar gunstiger dan in de jaren 1974/1975. Bij onze export was er ook een voordelig verschil, zij het wat kleiner, namelijk 0,5 à 1%. Duidelijk sterker in mineur waren de binnenlandse bestedingen; na de eerste olieprijschok bleef het volume van de binnenlandse bestedingen stabiel; in de jaren 1980/1982 was er een daling van 1,5% per jaar.

In beide perioden liep het financieringstekort van de overheid op met circa 4% van het nationale inkomen. Het financieringsoverschot van de particuliere sector steeg van 1973 op 1975 met 2 procentpunten en steeg van 1979 op 1982 met 8 procentpunten van het nationale inkomen. In beide perioden was er een vergelijkbare terugval van de particuliere investeringen. Het verschil lag dus vooral in het verloop van de particuliere besparingen. Destijds was er een *teruggang* van de particuliere besparingen met 3% van het nationale inkomen in twee jaar tijd; van 1979 op 1982 was er een *stijging* met bijna 3%. Dit verschillende verloop houdt waarschijnlijk mede verband met een stijging van de „vrije” gezinsbesparingen in de jongste recessie, alsmede met het feit dat zich in de recente recessie bij lange na niet zo'n verschuiving in de inkomensverdeling ten gunste van het loon- en steuninkomen en ten ongunste van het winstinkomen als na de eerste olieprijschok heeft voorgedaan. In samenhang met de geschetste ontwikkelingen is het verloop van de particuliere consumptie tijdens de jongste recessie veel ongunstiger geweest dan tien jaar geleden. Vooral daardoor heeft de productie zich tijdens de meest recente recessie slechter ontwikkeld dan na de eerste oliecrisis. De zwakkere afzetontwikkeling was, mede doordat de grote en steeds verder olopemde overcapaciteit in toenemende mate leidde tot het schrappen van overtollige arbeidsplaatsen, een majeure factor bij de ongunstiger ontwikkeling van de werkgelegenheid na de tweede dan na de eerste olieprijschok. De meer gematigde ontwikkeling van de arbeidskosten kon daartegen onvoldoende tegenwicht bieden. De stijging van de werkloosheid werd tijdens de jongste recessie bovendien geaccentueerd door een snellere groei van het arbeidsaanbod.

De ontwikkeling van de binnenlandse afzet heeft al met al een belangrijke rol gespeeld bij de omvang van de jongste recessie. Voor zover daarop van invloed was dat de verhouding tussen

winsten en lonen stabiel was dan tien jaar geleden, was dat een onvermijdelijke prijs die ter bescherming van de toch al uitgeholde winsten moest worden betaald. Zoals gezegd is het financieringstekort van de overheid in beide recessies ongeveer evenveel toegenomen. Aangezien tussen beide recessies was nagelaten het opgelopen overheidstekort te verminderen, zou het aanvaren van een aanzienlijk grotere stijging van het tekort tijdens de laatste jaren bezwaarlijk zijn geweest, gelet op de sterk stijgende rentelasten en gelet op de moeilijkheid het tekort in een latere fase weer te verminderen. Vanuit de monetaire sfeer heeft het oplopen van de rente een zekere rem op de bestedingen gezet, doch het ging hier om een factor van grotendeels buitenlandse oorsprong. De ervaring van de afgelopen jaren leert dat de overheid de afzet niet in precieze banen kan leiden, omdat de particuliere bestedingen onverwachte bewegingen vertonen en voorts omdat het overheidstekort – gelet op de stijgende rentelasten – een bovengrens heeft overschreden. Een hoger niveau van de particuliere bestedingen zou op zich zelf wenselijk zijn, maar de mogelijkheden om hieraan iets te doen, zijn – gelet op andere doelstellingen – aan nauwe beperkingen onderhevig 1). Mede met het oog op het verwerken van een volgende recessie is het zaak een periode van hernieuwde economische groei te benutten voor het herstellen van normale verhoudingen onder meer ter zake van het overheidstekort.

Zoals gezegd is inmiddels de produktiedaling in het afgelopen jaar tot staan gekomen en overgegaan in een lichte stijging. Dit is vooral te danken aan de vrij sterke groei van de export. Ook de bedrijfsinvesteringen namen toe. De particuliere consumptie daalde niet of nauwelijks (terwijl eerder een daling van 3% was geraamd 2). Daarmee werd de eerdere stijging van de particuliere besparingen ten dele ongedaan gemaakt. De overheidsuitgaven bleven achter bij de ramingen van september jl., maar het is twijfelachtig of het hier een factor van structurele aard betreft. Enkele maandcijfers voor de werkloosheid vielen mee, maar het lijkt voorbarig te denken dat de opwaartse lijn van de werkloosheid hiermee voor langere tijd tot staan is gekomen.

De CPB-prognoses van september jl. impliceren voor 1984 een zeer bescheiden produktiegroei; de ontwikkeling in de industrie ligt echter aanzienlijk boven het macro-gemiddelde. Inmiddels is de kans op meevallers t.o.v. de ramingen in september

1) Mogelijk ligt hier een beoordelingsverschil met G.A. Kessler, *Voorwaarden voor economisch herstel; de zorg voor economische kringloop en economische structuur*, Universiteit van Amsterdam, serie Economische Monografieën, nr. 3, Amsterdam, 1983.

2) Centraal Planbureau, *Macro-Economische Verkenning 1983*, Den Haag, september 1982.

op bepaalde deelterreinen toegenomen; dit geldt m.n. voor de industriële investeringen. Ook is de kans op tegenvallers nu kleiner dan bij eerdere gelegenheden. Dit geldt onder meer voor het financieringstekort van de overheid. Een aantal jaren achtereen was rond de jaarwisseling reeds duidelijk dat het tekort in het komende jaar bij ongewijzigd beleid belangrijker hoger zou uitkomen dan was voorspeld. Daarmee stond tevens min of meer vast dat in de Voorjaarsnota belangrijke beleidsbijstellingen nodig zouden zijn. Voor het komend jaar lijken de voortekenen op dit moment gunstiger. De problematiek van de Voorjaarsnota kan aldus veel geringer zijn dan de laatste jaren gebruikelijk was. De beleidsopgave voor het komende halfjaar blijft overigens zwaar genoeg, gelet op de stelselherziening van de sociale zekerheid die medio van het jaar van start moet gaan.

Klimaatverbetering in de marktsector

Gelet op o.m. de slechte ontwikkeling van de werkloosheid en de investeringen is het aanpassingsvermogen van onze economie in de afgelopen 10 jaar duidelijk te kort geschoten. Het aanpassingsvermogen wordt in belangrijke mate bepaald door de flexibiliteit van de primaire inkomensvorming en door de sterkte van financiële prikkels. De flexibiliteit van de primaire inkomensvorming wordt zwakker naarmate groepsbelangen – van allerlei aard – over een breder front veilig worden gesteld 3). De sterkte van de effectieve financiële prikkels wordt onder meer bepaald door de omvang en inrichting van de collectieve sector (hoogte en progressie collectieve lasten, sociale uitkeringen, inkomensafhankelijke subsidies 4)). In de afgelopen twintig jaar is de verstarring geleidelijk groter geworden. De financiële prikkels zijn – althans in het officiële circuit – drastisch vermindert. Door een veelheid van koppelingen en automatismen is een groot deel van de relatieve inkomensposities bevroren. Het resultaat was een sterk toenemend centralisme met onder meer een groot aantal looningrepen van de overheid en een uitholling van eigen verantwoordelijkheden op alle andere niveaus.

Het is van groot belang dat in de marktsector sinds enige tijd een duidelijke klimaatverbetering is opgetreden. Dit is bevorderd door het werk van de Commissies Industriebeleid (Commissies-Wagner) waardoor de waarde van consensus in brede kring weer eens is bevestigd. Mijlpalen zijn het akkoord in de Stichting van de Arbeid van eind 1982 en het voornemen van de regering om een wijziging van de Loonwet voor te stellen, welke vastlegt dat – behoudens in acute noodsituaties als gevolg van plotselinge schokken – niet meer in de lonen zal worden ingegrepen. Dit voorstel in het kader van de deregulering is mijns inziens van fundamentele betekenis om het centralisme en de verstarring te doorbreken. Zeer belangrijk is ook dat de verhouding tussen werkgevers en werknemers in grote delen van de marktsector sterk in de richting van hernieuwde samenwerking is veranderd.

Onder meer op het gebied van de deregulering en stroomlijning van subsidies is de afgelopen tijd belangrijke voortgang gemaakt. Op diverse beleidsterreinen is inmiddels een aantal wissels verzet, maar de beleidsveranderingen moeten voor een deel nog worden geconcretiseerd resp. nog in de praktijk doorwerken. Dat geldt onder meer voor de meer marktgerichte aanpak van de technologie (waarvoor de ingestelde projectgroep spoedig voorstellen zal doen), voor de verzakelijking van de herstellfinanciering (het nieuwe college van advies kan binnen niet te lange tijd van start gaan), en voor de meer bedrijfsgerichte opzet van het beroepsonderwijs. De feitelijke verwezenlijking zal nog veel doorzettingsvermogen eisen en de doorwerking van deze veranderingen zal veel tijd vergen.

De kans op een fundamentele wending ten goede in de marktsector is mogelijk thans groter dan tien jaar lang het geval is geweest. De klimaatverbetering is daarbij van wezenlijk belang. Mogelijk zal het gevoel van nieuwe lente in de marktsector op zich zelf stimulerend werken en nieuw elan losmaken. Naast het psychologische klimaat spelen natuurlijk ook de kwantitatieve verhoudingen een belangrijke rol. Van belang is daarbij dat de loonkosten per eenheid produkt in de verwerkende industrie vergeleken met onze concurrenten weer een relatief peil hebben bereikt dat vergelijkbaar is met het niveau van 15 à 20 jaar geleden.

De arbeidsinkomensquote in de industrie ligt echter nog veel hoger dan destijds. Volgens internationale vergelijkingen zijn de winstmarges in de vaderlandse industrie nog veel lager dan bij belangrijke concurrerende landen. Verbetering in dit opzicht is onmisbaar om weer een groter aandeel in de – internationaal mobiele – bedrijfsinvesteringen te krijgen. Mede om die reden is een lang aangehouden beleid van lastenverlichting voor de bedrijven onmisbaar. Mede daardoor kan het vertrouwen in de economische toekomst van ons land, dat in grote delen van de industrie duidelijk groeiende is, geleidelijk weer vaste vorm krijgen. Dat is onmisbaar voor een duurzaam economisch herstel.

Werkgelegenheid

In het afgelopen decennium is de ontwikkeling van de werkgelegenheid in ons land ongeveer gelijk geweest aan het EG-gemiddelde. Dat bij ons de werkloosheid de laatste jaren zoveel sterker is gestegen, is – althans in rekenkundige zin – toe te schrijven aan de snelle stijging van het arbeidsaanbod. Dat is echter een schrale troost. Bedacht zij dat bij ons in de uitgangssituatie het deelnemingspercentage van gehuwde vrouwen internationaal bezien uitzonderlijk laag was. Een flexibel werkende economie is in staat een versnelde groei van het arbeidsaanbod zonder een sterke stijging van de werkloosheid op te vangen. Deze laatste stelling wordt dikwijls in twijfel getrokken. Nogal eens wordt een vaste relatie verondersteld tussen het tempo van economische groei en de werkgelegenheid. In deze visie resulteert een sterke stijging van het arbeidsaanbod bij een trage economische groei in een steeds verder oplopende werkloosheid, tenzij de arbeidstijd – desnoods geforceerd – wordt vermindert.

Deze laatste zienswijze is niet zonder meer te baseren op het historisch cijfermateriaal. Illustratief is een eenvoudige berekening over de afgelopen 20 jaar voor 18 OECD-landen. Deze duidt erop dat de werkgelegenheid positief samenhangt met de groei van het nationaal produkt (elasticiteit circa +1,0) en negatief met de reële loonstijging (elasticiteit circa - $\frac{3}{4}$). Een trage economische groei blijkt in praktijk zeer wel samen te kunnen gaan met een snelle groei van de werkgelegenheid, mits de ontwikkeling van de reële lonen maar voldoende gematigd is. Een sprekende illustratie biedt de ontwikkeling sinds de eerste olieprijschok in de Verenigde Staten en in ons land (zie de tabel).

Tabel. Gemiddelde groeipercentages per jaar over de periode 1973-1982

	Nationaal produkt	Reël loon	Werkgelegenheid
Verenigde Staten	1,8	0,2	1,7
Nederland	1,5	1,5	-0,2

Bij een ongeveer gelijke economische groei in beide landen groeide de werkgelegenheid in de Verenigde Staten – in samenhang met een geringere reële loonstijging – veel sneller dan bij ons. Niet alleen de gemiddelde loonontwikkeling is van belang. In sommige bedrijfstakken en beroepen is de elasticiteit van de werkgelegenheid ten opzichte van het loon gering, in andere takken is die elasticiteit hoog. Wezenlijk is daarom de mate van loondifferentiatie. In de Verenigde Staten heeft in de afgelopen tien jaar de werkgelegenheid zich met name in arbeidsintensieve bedrijfstakken – vooral onderdelen van de dienstensector –

3) M. Olson, *The rise and decline of nations; economic growth, stagflation and social rigidities*, Yale University Press, New Haven/Londen, 1982.

4) A. Lindbeck, *Work disincentives in the welfare state*, reprinted from Nationalökonomische Gesellschaft Lectures 79-80, Vienna, 1981, Institute for International Economic Studies, University of Stockholm, Reprint Series nr. 176, Stockholm, 1981.

zeer gunstig ontwikkeld in samenhang met veel flexibeler beloningsverhoudingen dan in ons land 5).

De werkloosheid is de afgelopen jaren buiten proportie gegroeid en dreigt in de komende jaren – ondanks de klimaatverbetering in de industrie – nog verder toe te nemen. Om hierin verbetering te brengen zullen ingrijpende veranderingen nodig zijn. Hiertoe lijkt dwang op centraal niveau niet de aangewezen weg. Dit geldt mijns inziens in het bijzonder ook voor de arbeidstijdverkorting 6).

Naar mijn mening dient het werkgelegenheidsbeleid op centraal niveau in de eerste plaats aandacht te geven aan het wegnemen van belemmeringen die de noodzakelijke aanpassingen op decentraal niveau bemoeilijken. De eerdergenoemde keuze voor een decentrale loonvorming is hierbij van bijzonder belang. In de afgelopen tijd is al zichtbaar geworden dat bij de loonvorming rekening wordt gehouden met de moeilijke arbeidsmarktsituatie. Overigens is de loonmatiging op decentraal niveau aan beperkingen onderhevig, onder meer wanneer de prijscompensatie in de komende jaren in omvang afneemt. Tot het voorwaardenscheppend beleid op centraal niveau behoort dan ook het vermijden van lastenverzwaring en bij voorkeur het realiseren van lastenverlichting in de directe sfeer voor de werknemers. In het bijzonder voor de lagere inkomens uit arbeid is het behouden respectievelijk herstellen van een redelijke beloning voor inspanning en prestatie van veel belang 7).

Tot de taken op het centraal niveau in het belang van de werkgelegenheid en een goed functioneren van de arbeidsmarkt behoort ook de bezinning op het minimumloon, welke in de recente nota over de inkomensontwikkeling is aangekondigd 8). Daarbij zullen onder meer de consequenties worden bezien van een vergaande arbeidstijdverkorting voor het minimumloon en de minimumuitkering uit hoofde van de sociale zekerheid. Voorts zal aandacht worden besteed aan de verhouding tussen het minimumloon respectievelijk de minimumuitkering voor gehuwden en ongehuwden. Thans is het netto minimumloon van een gehuwde gelijk aan de minimumuitkering voor een gehuwde, terwijl het netto minimumloon voor een ongehuwde circa 20% hoger is dan de minimumuitkering voor een ongehuwde. Bekeken zal worden of er consequenties moeten worden verbonden aan het laatstgenoemde verschil.

Meer algemeen is er reden te bevorderen dat de arbeidskosten niet nadeliger uitwerken op de werkgelegenheid dan nodig is uit een oogpunt van het waarborgen van de bestaansbehoeften. Voor tweeverdieners die ieder een minimumloon verdienen, ligt het gezamenlijke inkomen ver boven wat als bestaansminimum is te beschouwen. In zo'n situatie wordt niettemin aan de werknemer en de werkgever verboden een arbeidscontract tegen een lager loon aan te gaan. In tegenstelling tot het genoemde geval van een verbod op werken tegen een lager loon, staat de bevordering van het werken met behoud van uitkering, waarbij een extreme vorm van het ontkoppelen van inkomen en arbeidskosten aan de orde is. Het is een vreemde situatie dat de arbeidskosten van een minimumloner een zeer fors bedrag (circa f. 32.500 per jaar) belopen, terwijl daarnaast in het derde arbeidscircuit werknemers bijna gratis beschikbaar zijn. Bij een zo grote discontinuïteit in het kostenniveau is het onvermijdelijk dat het „derde” en het officiële arbeidscircuit op gespannen voet met elkaar staan en dat tegen het derde circuit vele bezwaren worden aangevoerd. Anderzijds zou het wrang zijn de weg te blokkeren voor werklozen die bereid zijn zonder extra beloning maatschappelijk nuttig werk te doen. Het derde circuit is sympathiek, maar symboliseert tegelijk dat ons arbeidsbestel en ons sociaal systeem ernstige vragen oproepen. Een structurele oplossing is mijns inziens alleen te bereiken door meer flexibele lonen en arbeidstijden, waarbij aan de eigen keuze en verantwoordelijkheid van de werknemers en de efficiency van de bedrijfsvoering zoveel mogelijk recht wordt gedaan. De verwezenlijking daarvan roept tal van moeilijke en gevoelige vragen op, die mijn beantwoordingsvermogen verre te boven gaan. Bij de analyse van deze vraagstukken is onderscheid te maken tussen oudere en jongere generaties. Bij de jongeren worden de tweeverdieners steeds meer regel dan uitzondering. Ons arbeidsstelsel, ons beloningssysteem en ons stelsel van sociale zekerheid dienen – mede in het licht van de excessief stijgende werkloosheid – met name aan de

houdbaarheid in een tweeverdienersmaatschappij te worden getoetst 9).

Actualisering van het beleid ten aanzien van de collectieve sector

Het komend halfjaar zal het beleid tijdens de tweede helft van de kabinetsperiode nader onder de loep worden genomen. Daarbij komen o.m. de ombuigingen in de collectieve sector aan de orde. Sinds de herfst van 1982, toen het regeerakkoord werd gesloten, is de economische ontwikkeling op sommige onderdelen beter en op andere onderdelen slechter uitgevallen dan destijds voor 1983 werd verwacht. Er zijn budgettaire tegenvallers opgetreden, maar daarvoor zijn inmiddels correcties aangebracht (respectievelijk aangekondigd). De ombuigingen bij de collectieve uitgaven zoals die in de Miljoenennota voor 1984 t/m 1986 zijn geprogrammeerd lijken in het licht van de huidige gegevens op zijn minst nodig ter verwezenlijking van de doelstellingen van het regeerakkoord ter zake van de druk van collectieve lasten en het financieringstekort.

Wat de invulling en de procedures van de ombuigingen betreft, is een nadere gedachtenbepaling nodig. In verband met de salarissen van ambtenaren en trendvolgers zou in de komende jaren meer decentralisatie en differentiatie wenselijk kunnen zijn 10). Natuurlijk ligt de problematiek complexer dan in bedrijfstakken binnen de marktsector, omdat monopolioïde situaties, de overheidsfinanciën en de voorziening met openbare diensten afzonderlijke aandacht op centraal niveau vereisen. In samenhang daarmee zal een overgang naar een meer decentrale en meer gedifferentieerde benadering van de arbeidsvoorwaarden van ambtenaren en trendvolgers slechts geleidelijk en niet over de hele linie gelijkelijk kunnen verlopen; voor bepaalde sectoren die een grote gelijkenis met de organisatievorm van de marktsector hebben, kan de decentralisatie completer en sneller zijn dan voor andere sectoren waar de decentralisatiemogelijkheden zeer beperkt zijn.

Bij de ombuigingen in de sfeer van de arbeidsvoorwaarden verdienen de pensioenen afzonderlijke aandacht. Voor gehuwden met 40 dienstjaren ligt het netto inkomen ná pensionering thans op 95% à 105% van het arbeidsinkomen. Dit is veel hoger dan oorspronkelijk de bedoeling was. De oorzaak daarvan is de inmiddels opgetreden stijging van sociale premies die werkenden wél en gepensioneerden niet verschuldigd zijn. Uiteraard met respectering van bestaande pensioenrechten zou voor de toekomst een matiging van de pensioenpremies te overwegen zijn, die onder meer samenhangt met een meer gematigde opbouw van pensioenrechten in de collectieve sector. Ook in de particuliere sector is er aanleiding de pensioenen nader te bezien. Een dergelijke matiging van de arbeidsvoorwaarden gaat niet of nauwelijks gepaard met bestedingsvermindering op korte termijn, hetgeen een belangrijk voordeel biedt in de huidige macro-economische situatie.

Ook bij de sociale zekerheid, en dan met name bij de werkne-

5) M. Wegner, *The employment miracle in the United States and stagnating employment in the European Community; A tentative explanation*, Economic Papers nr. 17, Commission of the European Community, Brussel, juli 1983.

6) P. Kalma en M. Krop, Herverdeling van arbeid en klasse(n)-compromis, in: *Het vierde jaarboek voor het democratisch socialisme*, Wierdi Beckman Stichting, Amsterdam, 1983.

7) A. Lindbeck, op.cit., blz. 65, zegt hierover: „The crucial question is, of course, if an economic system can function in a reasonably efficient way, when the link between effort and benefit – and hence between production and consumption – has been cut off in this drastic way. I have my doubts”.

8) Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Een aantal aspecten van inkomensontwikkeling en -verdeling*, Tweede Kamer der Staten-Generaal, 1983-1984, 18 189.

9) *Emancipatie en inkomensbeleid*, Rapport van de Werkgroep Inkomensbeleid van de Coördinatie Commissie Emancipatiebeleid, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag, 1983.

10) Zie de eerdergenoemde nota over de inkomensontwikkeling en -verdeling van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

mersverzekeringen, zou de decentralisatie zowel bij de financiering als bij de uitvoering beter tot haar recht kunnen worden gebracht. Van belang is onder meer dat de uitvoeringsverantwoordelijkheid van de sociale partners slechts zeer ten dele de financiële component omvat. Een vergroting van de eigen financiële verantwoordelijkheid van de door werkgevers en werknemers gedragen uitvoeringsorganisaties zou kunnen bijdragen tot het beperken van de kosten.

Tijdbom of nieuwe uitdaging?

De redacteur-secretaris van dit blad heeft enkele maanden geleden de plaats en betekenis van macro-economische modellen – zoals die in navolging van Tinbergen, in ons land in het bijzonder door het CPB zijn ontwikkeld – bij de beleidsvoorbereiding ter discussie gesteld (11). De reacties van econometristen en economen in de rubriek „Ingezonden” hebben inmiddels geleerd dat deze macro-econometrische modellen van nut worden geacht. Ik kan het daarmee slechts eens zijn en ik vind bovendien dat het nieuwe Freia-model (12) van het CPB buitengewoon knap van opzet is; aan een veelheid van elementen wordt hierin een plaats gegeven. Als gebruiker van dit soort modellen lijkt het me interessant de discussie toe te spitsen op de bijdrage hiervan tot de aanpak van de huidige beleidsproblematiek.

Hierbij dient de vraag onder ogen te worden gezien, of deze benadering van de beleidsproblemen voldoet aan de hooggespannen verwachtingen, die 30 à 40 jaar geleden werden gekeesterd (13). Men kan dit mijns inziens niet afdoen met het relativeren van overdreven verwachtingen. Laat ons eerlijk zijn: de bouw van deze modellen had in de eerste plaats ten doel een vitaal hulpmiddel te verschaffen bij de oplossing van werkloosheidsvraagstukken, zoals zich voordeden in de jaren dertig en zoals zich in ons land herhalen in de jaren tachtig.

Wat zeggen de bouwers van het nieuwe Freia-model hier nu over? Vrij vertaald komt hun conclusie erop neer dat de macro-economische beleidssuggesties aan de hand van hun macro-econometrische model in de huidige situatie van ons land slechts een „drop in the ocean” vormen (14). Aldus lijkt de belofte uit de jonge jaren van Tinbergen niet ten volle uit te komen.

De redacteur-secretaris van dit blad heeft zich mogelijk vergist met de stelling, dat er een tijdbom tikt onder de econometrie. Hij heeft mijns inziens goed gevoeld dat de – inmiddels traditionele – wijze van beleidsvoorbereiding rijp is voor verbreding.

Enkele beperkingen van de beleidsvoorbereiding aan de hand van de gangbare macro-modellen zijn:

- de berekeningen over de effecten van beleidsveranderingen zijn – zeker bij de huidige verstoorde economische verhoudingen – niet alleen wat hun kwantitatieve omvang betreft (bij voorbeeld ter zake van de relatie tussen de lastenverlichting voor bedrijven en de bedrijfsinvesteringen) maar ook wat de richting betreft met belangrijke onzekerheden behept. Een voorbeeld is een parallelle vergroting van overheidsuitgaven en -inkomsten. Volgens het Freia-model heeft dat thans weinig nadelige effecten op de economische groei en de werkgelegenheid. Mijns inziens is de kans op relatief grote ongunstige nevengevolgen – vanwege indirecte effecten, zoals aantasting van de financiële prikkels (15), die bij beperkte veranderingen rond een centrale projectie worden verwaarloosd – in de praktijk wel degelijk aanwezig;
- belangrijke structurele vragen blijven in deze modeltechniek buiten beschouwing. Het model beschrijft bij voorbeeld de export in termen van de concurrerende uitvoer en de relatieve prijzen. Onbelicht blijft echter de vitale vraag, hoe de structuur van ons exportpakket is te verbeteren;
- over de effecten van ingrijpende arbeidstijdverkortingen kunnen modellen van dit aggregatieniveau veelal slechts becijferingen opleveren op basis van ongetoetste werkhypothese. Voorts is de relatie tussen werkgelegenheid en reëel loon in Freia gemodelleerd voor een specifieke situatie in een deel van de industrie, die in de dienstensector niet van toepassing hoeft te zijn. Ook de analyse van de productiecapaciteit en de investeringen heeft deze eenzijdigheid.

Aan de hand van het Freia-model laten zich als resultaat van beleidsmaatregelen in de huidige constellatie zoals gezegd slechts beperkte gevolgen in de vorm van vermindering van de werkloosheid berekenen. Dit zou in beginsel kunnen weerspiegelen, dat de huidige werkgelegenheidsproblematiek in ons land nu – en a fortiori in de komende jaren met de te verwachten verdere groei van de beroepsbevolking – min of meer hopeloos is. Gezien de betere resultaten van andere landen en gezien de openheid van onze economie lijkt mij zo'n pessimistische diagnose niet aannemelijk. Wel kan het zijn dat voor een effectieve aanpak van de werkloosheid zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht zeer grote veranderingen nodig zijn. Met een model als Freia kunnen de effecten daarvan moeilijk worden berekend. Anderzijds is het intellectueel niet geheel bevredigend dergelijke ingrijpende veranderingen in hoofdzaak op „gezond verstand” te baseren (16). Het is een uitdaging nieuwe analyses van modelmatige of andere aard te ontwikkelen die hier meer licht op kunnen werpen. Bij dat werk zou naar voren kunnen komen dat bij de economische analyse en bij het beleid in de afgelopen 30 jaar het accent te veel is gelegd op de macro-economische „ingang” en dat veel meer aandacht voor de micro-economische verhoudingen nodig is om succes te kunnen behalen (17).

F.W. Rutten

11) L. van der Geest, Een tijdbom onder de econometrie (I) en (II), *ESB*, 24 en 31 augustus 1983.

12) Centraal Planbureau, *Freia, een macro-economisch model voor de middellange termijn*, Monografie 25, alsook *Kompas, kwartaalmodel voor prognose, analyse en simulatie*, Monografie 26, Den Haag, 1983.

13) E. Kuh zegt hierover: „When in the mid- to late 1940's econometric modelling as we now know it had its genesis at the Cowles Foundation, it was a time of exuberant optimism. The progenitors of modern econometrics believed that economic theory existed – or at the very least that the foundations were there to enable its successful evolution – to model reality well enough to encompass most if not all significant economic phenomena”. A.J. Karchere en E. Kuh, Some initial thoughts about model reliability, in G.C. Chow en P. Corsi, *Evaluating the reliability of macro-economic models*, John Wiley and Sons Ltd, 1982, blz. 17.

14) B.H. Hasselman, J.H.M. Kok en V.R. Okker, *Freia and employment policies*, Paper presented at the ILO workshop on forecasting models and the employment problem, Genève, 19-21 september 1983, CPB, Den Haag, augustus 1983.

15) A. Lindbeck, op.cit.

16) Overigens illustreren de rapporten van de commissies-Wagner dat men ook zonder uitgebreid rekenwerk tot alleszins vruchtbare beleidsaanbevelingen kan komen.

17) M. Olson meent zelfs dat „... the best macroeconomic policy is a good microeconomic policy.”, op.cit., blz. 233. Zie ook L.R. Klein, *The economics of supply and demand*, Basil Blackwell, Oxford, 1983.

Rectificatie

In de ingezonden bijdrage van prof. dr. S.K. Kuipers „Macro-economische modelbouw in discussie (V). Econometrische modellen: een onmisbaar hulpmiddel” in *ESB* van 7 december 1983 zijn twee storende fouten geslopen.

Op blz. 1141, derde kolom, tweede regel wordt gesproken over „...op macro-niveau aangrijpende veranderingen”. Dit moet zijn „...op micro-niveau aangrijpende veranderingen”.

Bovendien kan op blz. 1142, derde kolom, misverstand ontstaan doordat delen van zinnen van de tweede alinea niet geheel juist zijn overgekomen. De desbetreffende passage had moeten luiden: „Het belangrijkste verschil tussen de methode-Tinbergen en de aanpak-Hartog is dat Tinbergen bij de beoordeling van de beleidsmaatregelen wel met de gedragingen van de economische subjecten rekening houdt en Hartog niet (22). Het geen rekening houden met de gedragingen van de economische subjecten maakt deze methode al onmiddellijk ongeschikt voor de beoordeling van politiek op korte- of middellange termijn.”